

О. І. Кремень, В. М. Кремень

ФІНАНСИ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України
для студентів вищих навчальних закладів*

Київ
«Центр учбової літератури»
2012

УДК 336(075.8)
ББК 65.261-93я73
К 79

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України
(Лист № 1/11-2449 від 25.03.2011 р.)*

Рецензенти:

Васильченко З. М. – доктор економічних наук, професор кафедри банківської справи, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;

Школьник І. О. – доктор економічних наук, професор, проректор ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України»;

Боронос В. М. – кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, Сумський державний університет.

Кремень О. І., Кремень В. М.

К 79 Фінанси. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 416 с.

ISBN 978-611-01-0348-0

У навчальному посібнику викладено основні розділи дисципліни «Фінанси» відповідно до вимог освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів в галузі знань «Економіка і підприємництво».

Розглянуто предмет фінансової науки, систему фінансових категорій, генезис та еволюцію фінансів як історичної категорії, становлення і розвиток фінансової науки, фінансову політику та правові засади її реалізації, податки та податкову систему, бюджет та бюджетну систему, страхування і страховий ринок, фінансовий ринок, фінанси суб'єктів господарювання і некомерційних організацій, міжнародні фінанси та теоретико-організаційні засади фінансового менеджменту.

Призначений для студентів вищих навчальних закладів економічного спрямування, може бути корисний для аспірантів, викладачів, науковців, фахівців-практиків і читачів, які цікавляться сучасними проблемами фінансової науки та фінансової практики.

УДК 336(075.8)
ББК 65.261-93я73

ISBN 978-611-01-0348-0

© Кремень О. І., Кремень В. М., 2012.
© Центр учбової літератури, 2012.

ЗМІСТ

Передмова	7
Навчальна програма дисципліни «Фінанси»	10
Тема 1. ПРЕДМЕТ ФІНАНСОВОЇ НАУКИ. ФІНАНСОВІ КАТЕГОРІЇ	19
1.1. Фінансова наука: предмет і методи. Фінансові відносини.....	19
1.2. Фінанси як економічна категорія. Сутність фінансових ресурсів	22
1.3. Функції та роль фінансів у розвитку суспільного виробництва	26
1.4. Система фінансових категорій.....	28
1.5. Взаємозв'язок і відмінності між фінансами та іншими економічними категоріями	31
Запитання для самоконтролю.....	35
Семінарське заняття 1.....	36
Тести	38
Тема 2. ГЕНЕЗИС І ЕВОЛЮЦІЯ ФІНАНСІВ.....	42
2.1. Генезис і еволюція фінансів як історичної категорії	42
2.1.1. Історичний характер фінансів.	42
2.1.2. Особливості державних фінансів у різних суспільно-економічних формаціях.	44
2.2. Становлення і розвиток фінансової науки	48
2.2.1. Виникнення та становлення фінансової науки.	48
2.2.2. Розвиток теорії фінансів у ХІХ — першій половині ХХ ст. Сучасна західна фінансова думка.....	52
2.2.3. Розвиток фінансової науки в Росії та Україні	57
Запитання для самоконтролю.....	64
Семінарське заняття 2.....	66
Тести	68
Тема 3. ФІНАНСОВЕ ПРАВО І ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА.....	71
3.1. Фінансова політика як складова економічної політики держави	71

3.2. Організаційне забезпечення реалізації фінансової політики...	75
3.2.1. Фінансова система країни, її основні підсистеми та ланки. Система управління фінансами в Україні.....	75
3.2.2. Фінансовий механізм як сукупність форм і методів організації суспільних відносин	81
3.2.3. Фінансове планування і фінансовий контроль	82
3.3. Правове забезпечення реалізації фінансової політики.....	87
Запитання для самоконтролю.....	90
Семінарське заняття 3.....	91
Тести	94
Тема 4. ПОДАТКИ. ПОДАТКОВА СИСТЕМА	99
4.1. Сутність податків, їх функції та види	99
4.2. Податкова система і податкова політика держави	106
4.3. Характеристика основних податків і зборів податкової системи України	109
Запитання для самоконтролю.....	137
Семінарське заняття 4.....	138
Практичне заняття 1.....	140
Тести	143
Тема 5. БЮДЖЕТ. БЮДЖЕТНА СИСТЕМА	147
5.1. Система державних фінансів. Бюджет держави як ланка державних фінансів	147
5.2. Бюджетна система та засади бюджетного устрою України...	150
5.3. Порядок бюджетного процесу в Україні	156
5.4. Бюджетна класифікація. Доходи та видатки бюджету.....	156
5.5. Місцеві бюджети, їх доходи та видатки	174
5.6. Проблема збалансованості бюджету. Причини виникнення бюджетного дефіциту та методи його фінансування.....	180
5.7. Державний кредит і державний борг	185
Запитання для самоконтролю.....	193
Семінарське заняття 5.....	194
Практичне заняття 2.....	197
Тести	206
Тема 6. СТРАХУВАННЯ. СТРАХОВИЙ РИНОК	211
6.1. Економічна сутність страхових відносин.....	211
6.2. Суб'єкти страхових відносин. Форми і види страхування....	215

6.3. Страховий ринок та його організаційна структура.....	222
6.4. Система державного пенсійного та загальнообов'язкового соціального страхування в Україні	226
Запитання для самоконтролю.....	235
Семінарське заняття 6.....	236
Практичне заняття 3.....	238
Тести	248
Тема 7. ФІНАНСОВИЙ РИНОК.....	253
7.1. Сутність та функції фінансового ринку.....	253
7.2. Суб'єкти та об'єкти фінансового ринку, його структура	255
7.3. Цінні папери як інструменти фінансового ринку	261
7.4. Ринок цінних паперів та особливості його регулювання	267
7.5. Фондова біржа та її функції.....	269
Запитання для самоконтролю.....	271
Семінарське заняття 7.....	272
Практичне заняття 4.....	275
Тести	279
Тема 8. ФІНАНСИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ	283
8.1. Поняття фінансів підприємств, їх функції. Основи організації фінансів підприємств.....	283
8.2. Сфери фінансових відносин на підприємстві. Фінансові ресурси та грошові надходження підприємств	288
8.3. Формування фінансових результатів діяльності підприємств...293	
8.4. Особливості організації фінансових відносин на підприємствах залежно від організаційно-правової форми господарювання.....	297
8.5. Фінанси неприбуткових організацій	304
Запитання для самоконтролю.....	314
Семінарське заняття 8.....	315
Практичне заняття 5.....	317
Тести	326
Тема 9. МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ	331
9.1. Сутність і роль міжнародних фінансів.....	331
9.2. Система грошових потоків міжнародних фінансів.....	333
9.3. Особливості діяльності інститутів системи міжнародного валютно-кредитного регулювання	337

9.4. Міжнародний фінансовий ринок та його структура	342
9.5. Міжнародна фінансова політика, її типи та інструмент	351
Запитання для самоконтролю.....	352
Семінарське заняття 9.....	353
Практичне заняття 6.....	356
Тести	360
Тема 10. ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ	364
10.1. Фінансовий менеджмент, його необхідність і значення в діяльності суб'єктів господарювання.....	364
10.2. Особливості становлення та розвитку фінансового менеджменту як науки.....	370
10.3. Стратегія і тактика фінансового менеджменту.....	372
10.4. Особливості організації фінансового менеджменту на підприємстві.....	375
10.5. Інформаційне забезпечення системи управління фінансами.....	377
Запитання для самоконтролю.....	380
Семінарське заняття 10	381
Тести	383
Питання до іспиту з дисципліни «Фінанси»	387
Глосарій.....	394
Список рекомендованої літератури.....	411

ПЕРЕДМОВА

Запорукою розбудови вітчизняної економіки та забезпечення стабільності її розвитку і зростання є ефективно організована система фінансових відносин у державі. Фінанси є важливим атрибутом державної економічної системи. Вони є головним інструментом реалізації державної політики, індикатором рівня економічного розвитку суспільства та інструментом цього розвитку. Зміна пріоритетів в економічній та фінансовій системах України, зміцнення фінансово-кредитного сектора, посилення його впливу на активізацію структурної перебудови та забезпечення соціально-економічного розвитку країни зумовили необхідність змін у змісті фінансової роботи. З огляду на це одним із основних завдань вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку з економічних спеціальностей, є професійна підготовка майбутніх фахівців економічного профілю, які добре знають сутність фінансів та особливості їх функціонування, розуміють особливості теперішнього і майбутнього економічного розвитку України, бачать шляхи розвитку фінансової системи і забезпечення фінансової стабільності та спроможні якомога повніше використовувати фінанси з метою ефективного розвитку економіки.

Дисципліна «Фінанси» є нормативною і базовою для підготовки фахівців усіх напрямів галузі знань «Економіка і підприємництво».

Метою вивчення дисципліни «Фінанси» є формування базових знань з теорії фінансів, засвоєння закономірностей їх функціонування на макро- і мікрорівнях як теоретичної основи фінансової політики і розвитку фінансової системи.

Завдання дисципліни «Фінанси» полягає у вивченні сутності, функцій та ролі фінансів у ринковій економіці; закономірностей їх еволюційного розвитку; теоретичних основ державних, корпоративних і міжнародних фінансів; засад функціонування фінансової системи держави.

Предметом дисципліни «Фінанси» є економічні відносини з приводу формування, розподілу і використання централізованих та децентралізованих фондів у грошовій формі.

Дисципліна «Фінанси» має міжгалузевий характер і вивчається після опанування загальнотеоретичних економічних дисциплін, а також безпосередньо пов'язана з такими дисциплінами, як «Основи економічної теорії», «Історія економічних вчень», «Макроекономіка», «Мікроекономіка», «Економіка підприємств», «Гроші та кредит» та ін., що дозволить закріпити набуті знання, поглибити професійну підготовку фахівців економічного профілю.

У результаті вивчення дисципліни «Фінанси» фахівці економічного профілю повинні знати:

- сутність і необхідність існування фінансів в економічному житті суспільства;
- сутність і тенденції розвитку фінансових відносин та їх особливості у сфері державних фінансів і фінансів суб'єктів господарювання;
- роль та значення бюджетної системи в економічній перебудові суспільства на шляху розвитку ринкових перетворень;
- теоретичне обґрунтування функціонування фінансового механізму при формуванні і використанні централізованих та децентралізованих фінансових ресурсів;
- принципи організації фінансів у різних сферах діяльності.

Опанування дисципліни «Фінанси» передбачає, що підготовлені фахівці повинні уміти:

- об'єктивно та професійно грамотно оцінювати економічні процеси, що відбуваються у суспільстві при розподілі і перерозподілі вартості валового внутрішнього продукту;
- розробляти і втілювати в життя питання теорії і практики розбудови фінансової політики держави;
- узагальнювати законодавчі та нормативні акти, досвід ринкових перебудов у сфері фінансових відносин;
- показати можливі напрямки впливу фінансів на соціально-економічний розвиток суспільства на шляху ринкових перетворень;
- визначати сукупність заходів, що забезпечують використання фінансів як одного із дійових інструментів економічної та соціальної політики держави.

Метою навчального посібника є сприяння поглибленому засвоєнню теоретичних знань з теорії фінансів, функціонування фінансо-

вих відносин і фінансового механізму на різних рівнях економічної системи та набуттю і розвитку фінансових навичок та умінь.

Навчальний посібник призначено для вивчення дисципліни «Фінанси» обсягом п'ять кредитів у процесі підготовки фахівців галузі знань «Економіка і підприємництво».

Навчальний посібник передбачає послідовне вивчення теоретичних основ функціонування фінансів, принципів і форм організації фінансових відносин у різних сферах життєдіяльності суспільства, функціонування фінансового механізму формування, а також використання фінансових ресурсів з метою задоволення суспільних потреб. Вивчення дисципліни починається із загальної характеристики науки про фінанси, особливостей її становлення, сутності та економічної природи фінансових відносин, їх місця і ролі в суспільних процесах. Цим питанням присвячені теми «Предмет фінансової науки. Фінансові категорії», «Еволюція фінансів» та «Фінансове право і фінансова політика». Механізм формування і використання централізованих фінансових ресурсів держави розкривається у темах «Податки. Податкова система» і «Бюджет. Бюджетна система». Програма дисципліни передбачає вивчення особливостей функціонування окремих сфер і ланок фінансової системи в таких темах, як «Страховання. Страховий ринок», «Фінансовий ринок», «Фінанси суб'єктів господарювання», «Міжнародні фінанси». Механізм прийняття фінансових рішень та основи управління фінансами розкриваються у темі «Фінансовий менеджмент».

Автори навчального посібника висловлюють щирю вдячність шановним рецензентам: доктору економічних наук, професору кафедри банківської справи Київського національного університету імені Тараса Шевченка Зої Миколаївні Васильченко, доктору економічних наук, професору, проректору Державного вищого навчального закладу «Українська академія банківської справи Національного банку України» Інні Олександрівні Школьник, кандидату економічних наук, професору, завідувачу кафедри фінансів Сумського державного університету Володимирі Миколайовичу Бороносу за корисні рекомендації та конструктивні поради щодо змісту, структури та викладу матеріалу.